

De groene muze

De verbeelding van alcohol in negentiende-eeuwse kunst

Laura Prins

Viktor Oliva, *De absintdrinker*, 1901, olieverf op doek, Café Slavia, Praag: [bron](#)

In een melancholische houding staart een man over zijn glaasje absint de ruimte in. Zich vleidend over zijn tafel verrijst een naakte, vrouwelijke hallucinatie, de groene fee: biedt zij hem de nodige inspiratie om hierna weer aan het werk te gaan? Of symboliseert zij het verleidelijke gevaar en schuift de ober al naar hem toe om hem zijn volgende glas in te schenken, hem enkel naar de verdoemenis helpend? De sombere sfeer in het schilderij doet het laatste vermoeden.

In de negentiende eeuw worden absint en andere roes- en genotmiddelen vaak verbeeld door de verleidelijke, gevaarlijke vrouw, zoals in *La muse verte*. De dichter raakt hier bevangen door zijn groene muze, die zojuist uit een lege fles absint op de vloer is ontsnapt. Uit zijn handgebaar lijkt het alsof hij de fles zojuist op de vloer heeft geworpen, alsof zijn muze hem niet de benodigde inspiratie heeft geboden. Zijn werk ligt klaar om de kachel in te gaan.

Albert Maignan, *La Muse verte*, 1895, olieverf op doek, 175 x 115 cm, Musée Picardie, Amiens: [bron](#)

Verleiding

In reclames voor absint komen ook veelvuldig verleidelijke vrouwen terug. Hierin wordt het gevaar logischerwijs genegeerd. In het bekende Absinthe robette heft de roodharige schone gretig haar absintglas, herkenbaar aan het lepeltje en suikerklontje erbovenop, alsof ze het laat vullen met hemels water. De ontwerper Privat Livemont heeft ervoor gekozen om het drankje niet groen te maken maar het als een gouden gloed te laten afsteken tegen de groene achtergrond met organische motieven. De gouden gloed wordt gereflecteerd in haar haar en in de weinig verhullende sluier.

Affiche voor *Absinthe robette*, 1896, naar een ontwerp van Privat Livemont, kleurenlithografie, particuliere collectie: [bron](#)

Affiche voor *Terminus Absinthe bienfaisante*, c. 1897, naar een ontwerp van Francisco Tamagno, kleurenlithografie, particuliere collectie: [bron](#)

Ook beroemde personen werden gebruikt om het groene drankje te promoten, zoals in *Terminus Absinthe bienfaisante*. Iedere negentiende-eeuwse passant die dit affiche op straat zag hangen, herkende de twee acteurs: Benoît-Constant Coquelin, in een vertolking van een zijn theaterpersonages (vermoedelijk *Cyrano de Bergerac*), en Sarah Bernhardt. Coquelin heft het glas om te proosten op het succes van Bernhardt, die glimlachend de fles bestudeert. In werkelijkheid hadden beide acteurs niet ingestemd met deze reclame, en Bernhardt klaagde de fabrikant succesvol aan, al duikt het affiche nog altijd op – zo ook hier.

Gevaar

Herkenbaar voor het negentiende-eeuwse publiek waren ook de twee figuren in het schilderij *Dans un café*, al was de herkenbaarheid dit keer onbedoeld. Hun bekendheid was lang niet zo groot als die van Bernhardt en Coquelin en dit schilderij was verre van reclame voor absint. Edgar Degas gebruikte de actrice Ellen Andrée en kunstenaar en prentmaker Marcellin Desboutin als model voor een cafésène waarin zij de lagere klasse representeren. De alcohol vormt hier de enige manier om hun sombere, uitzichtloze bestaan tijdelijk te ontvluchten. Degas laat geen enkele hoop doorschemeren: zelfs hun spiegelbeeld boven de houten bank is een donkere schaduw. De schrijver Emile Zola gebruikte regelmatig schilderijen van Degas als inspiratie voor scènes in zijn boeken. *Dans un café* zie je zo voor je bij het lezen van *L'Assommoir*, een boek dat gaat over alcohol en de uitzichtloosheid bij de lagere klassen.

Doordat ze zo herkenbaar waren geschilderd, kregen Andrée en Desboutin de reputatie alcoholist te zijn. Degas moest dit rechtekken door te benadrukken dat ze enkel model, en zelf echt geen alcoholist waren.

Edgar Degas, Dans un café (L'absinthe), 1875-1876, olieverf op doek, 92 x 68,5 cm, Musée d'Orsay, Parijs: [bron](#)

De machthebbers van de Derde Republiek van Frankrijk, ontstaan na de Commune van Parijs in 1871, probeerden de grote sociale onrust die met name binnen de arbeidersklasse heerste, te onderdrukken. Alcohol werd als een van de belangrijke drijfveren achter deze onrust gezien, en zou de oorzaak zijn van veel ziektes. De staat deed daarom haar best te waarschuwen voor de gevaren van alcohol, ditmaal vooral de mannen aansprekend, zoals in het affiche *L'Alcool tue* waarin een man aan een hevig delier lijdt, terwijl zijn vrouw en drie kinderen enkel kunnen toekijken. In *L'Alcool, voilà l'ennemi* wordt heel visueel gemaakt wat alcohol met je doet – althans, alcohol op basis van specifieke grondstoffen, want het idee was dat wijn, cider en bier geen kwaad kunnen, maar dat je van absint en cognac en dergelijke snel oud en verlept wordt, dat je organen ernstig worden aangetast en dat deze dranken leiden tot immoreel gedrag.

Affiche *L'Alcool tue*, rond 1900, naar een ontwerp van Eugène Burnand, kleurenlithografie, Wellcome Collection Londen: [bron](#)

Affiche *L'Alcool, voilà l'ennemi ... Tableau d'anti-alcoolisme*, van dokter Galtier-Boissière, rond 1900, Bibliothèque Nationale de France, Parijs: [bron](#)

‘Zich verdooven door een goed glas te drinken’

De schrikwekkende beelden van bedwelmende groene muzen of de gevolgen van alcohol voor lichaam en geest weerhielden kunstenaars niet om toch regelmatig een glaasje te drinken, en zich daar ook openlijk mee te associëren. De beroemde kunstenaar en affichemaker Henri de Toulouse-Lautrec zag je geen reclame maken voor of tegen alcohol, maar wel voor het nachtleven in Montmartre – het artistieke centrum waar de Franse Staat maar wat graag orde wilde houden. In het schilderij *Monsieur Boileau dans le café* krijgen we een indruk van het nachtleven. De riooljournalist Boileau zit met zijn corpulente lijf aan een tafeltje waarop twee drankjes staan. Vanuit het perspectief van Lautrec bevindt het glas absint zich op de voorgrond van hemzelf, en is hij even gaan staan om deze scène vast te leggen. Indirect worden wij als beschouwer meegetrokken, omdat wij op dezelfde plek als Lautrec staan en ieder moment aan tafel de absint kunnen nuttigen.

Lautrec portretteerde ook Van Gogh met een glas absint voor hem: beiden waren samen regelmatig in de cafés te vinden en het is bekend dat Van Gogh in zijn Parijse jaren veel dronk. Later zou hij toegeven dat hij volledig was uitgeput in Parijs en dat dit zichtbaar was in zijn zelfportret als kunstenaar dat hij eind 1887, begin 1888 maakte, vlak voor hij naar het zuiden van Frankrijk trok. Aan zijn zus Wil schreef hij dat hij zich ‘vrij ongeredderd en triest’ had afgebeeld, ‘gij zult zeggen dat dit ietwat lijkt op b.v. het gezigt van – de dood – in het boek van v. Ede [Frederik van Eeden], of zoo iets”.

Drank hield Van Gogh echter ook in Arles overeind, de plek waar zijn eigen volwassen stijl echt tot bloei kwam. Hij hoopte in het zuiden van Frankrijk een kunstenaarshuis te stichten, waar collega’s konden uitrusten van hun zware bestaan en waar ze samen de richting van de moderne kunst konden bepalen. Uiteindelijk kwam alleen Paul Gauguin. In de maanden voor zijn komst werkte Van Gogh hard aan zijn artistieke ontwikkeling en maakte hij tal van schilderijen om het ‘gele huis’ te decoreren. Het waren lange dagen in de korenvelden in de hete zon, en bij thuiskomst dacht hij, zo schreef Vincent aan zijn broer Theo ‘heel, heel vaak [...] aan die voortreffelijke schilder Monticelli, die men zo’n drinker noemde en *krankzinnig* [...]. Het enige wat

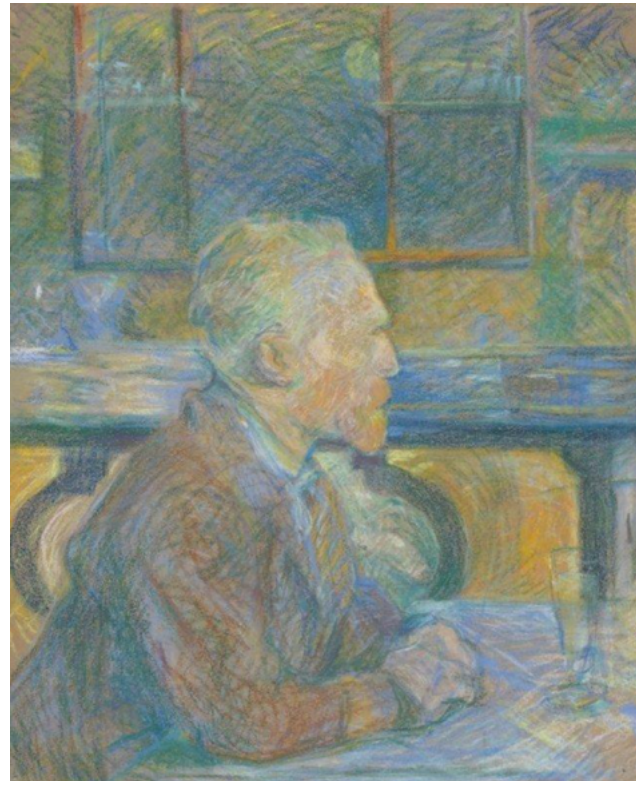
daarna verlichting biedt – in mijn geval – en in andere – dat is zich te verdooven door een goed glas te drinken en flink te roken’.

Van Gogh bewonderde Adolphe Monticelli om zijn kleurrijke, impasto schilderijen, die helaas in de loop der tijd zijn verkleurd waardoor hij nooit de waardering heeft gekregen die Van Gogh hem gunde. Monticelli woonde en werkte in Marseille, dus in de buurt van Arles, maar was in 1886 overleden, vermoedelijk vanwege de gevolgen van zijn overmatige alcoholconsumptie. Volgens Van Gogh was Monticelli arm, waardoor hij ook minder goed voor zichzelf kon zorgen, in tegenstelling tot een kunstenaar als Eugène Delacroix, die Van Gogh ook zeer bewonderde. Met andere woorden, levensomstandigheden deden ertoe.

Van Gogh was zich goed bewust van de gevaren van alcohol, maar had het tegelijkertijd nodig om tot rust te komen. Nadat Van Gogh eenmaal uitgeput en in een dronken bui zijn oor had afgesneden en onder ogen moest komen dat hij ziek was, bleven een glas alcohol en een pijp hem nog altijd ontspanning bieden, zoals te zien valt in een stilleven uit januari 1889 dat als een zelfportret kan worden opgevat. Te zien zijn een fles (vermoedelijk) absint, een pijpje en een briefwisseling met zijn broer op de voorgrond, een pot koffie op de achtergrond, en midden op tafel ligt een medisch zelfhulpboek van François-Vincent Raspail: allemaal objecten die Van Gogh rust gaven.

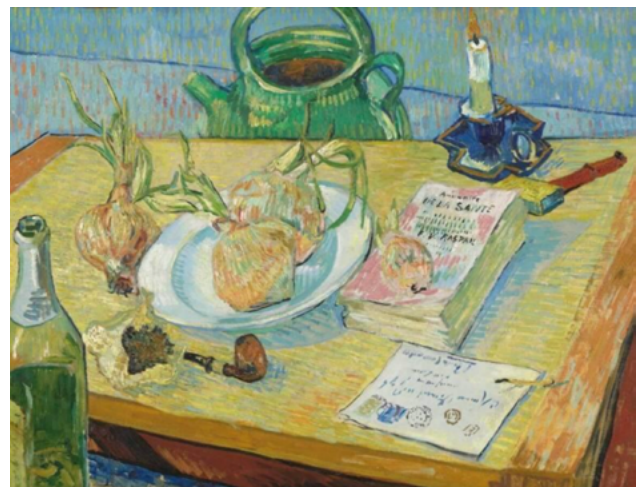
Henri de Toulouse-Lautrec, *Monsieur Boileau dans le café*, 1893, olieverf en tempera op bordkarton, 80.3 x 65 cm, Cleveland Museum of Art: [bron](#)

Henri de Toulouse-Lautrec, *Van Gogh*, 1887, pastelkrijt op papier, 54.2 x 46 cm, Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting): [bron](#)

Vincent van Gogh, *Zelfportret als schilder*, 1887-1888, olieverf op doek, 65.1 x 50 cm, Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting): [bron](#)

Vincent van Gogh, *Stilleven rond een bord met uien*, 1889, olieverf op doek, 49.5 x 64.6 cm, Kröller-Müller Museum, Otterlo: [bron](#)

Eerder nadelig dan geestverruimend

Leidt alcohol nu tot meer creativiteit? Hiervoor valt weinig bewijs te vinden, ook omdat het lastig is om dit gedegen te onderzoeken. In een wetenschappelijk onderzoek dien je dan een groep kunstenaars of andere creatievelingen alcohol te geven en te zien welke invloed dit heeft, op korte en lange termijn, en je hebt minstens een vergelijkingsgroep nodig die geen alcohol krijgt toegediend. De groepen weten niet of ze daadwerkelijk alcohol krijgen of een placebo. Echter, de verbeelding blijkt hier de belangrijkste factor te zijn, want als mensen *denken* dat ze alcohol krijgen, gedragen ze zich vaak meer beschonken dan wanneer iemand daadwerkelijk alcohol krijgt. En als mensen denken dat ze alcohol krijgen, denken ze ook creatiever te zijn. Net als het eeuwenoude geloof dat er een relatie is tussen creativiteit en geestesziekte, leeft er een hardnekkig idee dat alcohol remmingen losmaakt en creativiteit oproept.

In de negentiende eeuw benadrukten kunstenaars al dat vooral de eigen verbeelding leidt tot mooie kunst, en niet kunstmatige stoffen die dat zouden opwekken, zoals opium of hasjiesj. De dichter Charles Baudelaire was hier bijvoorbeeld zeer uitgesproken in, al woonde hij wel rond 1845 een aantal keren de séances van de Club des Hachichins bij. Deze club was mede opgericht door dokter Moreau de Tours, die aan de hand van deze hallucinerende drug wilde ervaren wat waanzin was. Verschillende kunstenaars en schrijvers hebben daar geëxperimenteerd, maar het is de vraag hoeveel inspiratie deze roestoestanden geboden hebben. Schrijver Théophile Gautier was bijvoorbeeld in eerste instantie nog positief over zijn ervaringen, maar was het uiteindelijk met Baudelaire eens dat goede inspiratie uit hemzelf moest komen, niet gestimuleerd door externe middelen.

Ook absint, dat door kunstenaars liefkozend de groene fee werd genoemd vanwege de kleur en het idee dat het inspiratie bood, zou uiteindelijk door veel kunstenaars toch eerder als nadelig dan als geestverruimend worden gezien. Het grote percentage alcohol kon wellicht leiden tot hallucinaties (en niet de hallucinerende middelen zoals thujon die erin zaten, want deze werden tenietgedaan door de hoeveelheid alcohol), maar of deze tot grote kunst hebben geleid, is de vraag. In de romans van Zola en gebroeders Goncourt wordt beeldend getoond

hoe hun kunstenaarspersonages hebben geleden onder alcohol en daaraan uiteindelijk voortijdig ten onder gingen. Ook Van Gogh erkende later dat zijn ziekte toch grotendeels veroorzaakt moest zijn door zijn in alcohol gedoopte bestaan. Zelfs rust en ontspanning kon het hem uiteindelijk niet meer bieden.

Verder lezen:

Berge, Jos ten, *Drugs in de kunst: Van opium tot LSD, 1798-1968*, proefschrift Amsterdam: Vrije Universiteit, 2004.